

ŠESTINDVAJSET LET PRED PRVO UPORIZITVIJO ŽUPANČIČEVEGA PREVODA: POZABLJENI SLOVENSKI PREVOD MOLIÈROVEGA *TARTUFFA*

Florence Gacoin-Marks

Filozofska fakulteta, Ljubljana

florence.gacoin-marks@guest.arnes.si

DOI:10.4312/Obdobja.36.217-223

Prispevek preučuje rokopis, ki je doslej veljal za izgubljenega: prevod Molièrove komedije *Tartuffe*, ki ga je leta 1907 pripravil Vladimir Levstik. Primerjava tega prevoda z znanim Župančičevim prevodom iz leta 1934 osvetljuje temeljne prevodoslovne zagate, s katerimi se soočajo slovenski prevajalci francoske klasicistične dramatike. Prav tako se zastavlja vprašanje, kje so meje prevajalčevega poustvarjalnega dela, kar je v tem primeru še posebno zanimivo, saj sta prevajalca tudi pisatelja.

Molière, *Tartuffe*, Vladimir Levstik, Oton Župančič, prevodoslovje

This paper analyses a manuscript previously thought to be lost: Vladimir Levstik's 1907 translation of Molière's *Tartuffe*. A comparison of this translation with Župančič's well-known 1934 translation highlights the fundamental issues faced by Slovene translators of French classical drama. It also raises the question of where the borders lie between translation and creation, which is particularly interesting in this case because the translators are both famous Slovene writers.

Molière, *Tartuffe*, Vladimir Levstik, Oton Župančič, Translation Studies

1 Rokopis pozabljenega, nikoli uprizorjenega prvega slovenskega prevoda Molièrovega *Tartuffa*

Vse se je začelo s pismom z dne 19. septembra 1907, v katerem mladi prevajalec in književnik Vladimir Levstik, ki se je pravkar vrnil s šestmesečnega bivanja v Parizu, založniku Schwentnerju ponuja prevod Molièrove komedije *Tartuffe*.¹ Končalo bi se lahko z žalostno novico, da se je ta prevod izgubil – morda bi se celo spraševali, ali je sploh kdaj obstajal, saj zanesljivo vemo, da nikoli ni bil uprizorjen.² Na srečo je bil rokopis tega prevoda ves čas shranjen v knjižnici Slovenskega gledališkega inštituta v Ljubljani (Molière – Levstik), tako da ga danes lahko analiziramo in ovrednotimo.³

O Levstikovem prevodu ni veliko znanega. Med drugim ne vemo, zakaj je komaj enaindvajsetletni prevajalec izbral *Tartuffa* za svoj prvi prevod iz francoske književnosti. Morda ga je v Molièrovi tragikomediji prevzela lepota verzov, morda ga je

¹ Korespondenca, pismo Schwentnerju (19. 9. 1907), shranjeno v Osrednji knjižnici Celje.

² Šepetavc (2000: 53) piše: »Ali je [Levstik] *Tartuffe* zares prevedel, žal ne vemo.«

³ Zahvaljujem se ge. Katarini Kocijančič za pomoč pri iskanju rokopisa.

junakova lažna pobožnost spominjala na očeta, zelo vernega trinoga, zaradi katerega je mladi Levstik tako dolgo trpel.⁴ Prav tako ne vemo natančno, kdaj se je prevajalec lotil prevajanja tega besedila, saj prevod nikoli ni bil ne objavljen ne uprizorjen. Nedvomno je bil leta 1907 že dokončan, saj je tedanja cenzura prav to leto odobrila njegovo uprizoritev na slovenskem odru. Komedijska je bila napovedana za gledališko sezono 1912–1913, razdeljena po vlogah, a ni bila nikoli uprizorjena. Oton Župančič, ki je bil takrat dramaturg v Dramatičnem društvu, se je po vsej verjetnosti bal reakcije klerikalnega Ivana Šušteršiča, vodje deželnega predsedstva Kranjske, kar pomeni, da je bil obstoj Dramatičnega društva v dobršni meri odvisen od njega. Župančičev prevod, ki je prvič izšel leta 1934 – torej dobrih dvajset let po nastanku Levstikovega – in potem doživel 12 natisov pri najuglednejših slovenskih založnikih, še danes velja za prvi slovenski prevod *Tartuffa*.

Rokopis, ki je razdeljen na vloge, je nepopoln, saj se je pomembna vloga služkinje Dorine izgubila (lahko domnevamo, da je rokopis obdržala igralka, ki se je že učila za to vlogo). Oznake (zadnje besede replik) pri drugih vlogah pa zanesljivo dokazujejo, da je prevod te vloge resnično obstajal. Prav tako vidimo, da sta bila potek in režija predstave že natančno določena, saj so deli besedila prečrtani in so s svinčnikom pripisane pripombe. Po pisavi sodeč, je večino rokopisa – a ne celote – prepisal sam prevajalec.

Primerjava Levstikovega in Župančičevega pristopa k prevajanju tega pomembnega dela francoske dramatike osvetljuje temeljna prevodoslovna vprašanja, zlasti dilemo glede prevajanja aleksandrince (blankverz, enajsterec ali kaka druga rešitev) ter razmerje med umetniško popolnostjo, dramsko učinkovitostjo in zvestobo vsebini dialogov.

2 Levstikova in Župančičeva strategija pri prevajanju *Tartuffa*

2.1 Iskanje kompromisa med verzi in prozo

Tartuffe sodi med najboljše Molièrove drame, saj komičnost v njej ne izvira toliko iz situacij ali besednih iger kot iz poglobljene psihološke analize nekaterih značajev in kritičnega prikazovanja večnih hib človeškega rodu. Kot vse vélike Molièrove komedije je *Tartuffe* napisan v verzih, in sicer dvanajstercih oz. aleksandrincih. V podobnem slogu je komediograf v zrelem obdobju napisal med drugim tudi *Šolo za žene* (*L'École des femmes*, 1661), komedijo o vzgoji žensk in o nesmiselnosti zakonov med starci in mladimi dekleti, ter *Ljudomrznika* (*Le Misanthrope*, 1666), dramo o človeku, ki ne more biti srečen v francoski družbi 17. stoletja. Poleg *Ljudomrznika* in *Skopuha* sodi *Tartuffe* med trojico najpogosteje uprizorjenih besedil v 20. stoletju. O priljubljenosti te drame v Franciji priča tudi dejstvo, da se danes ime glavne literarne osebe uporablja celo kot občno ime.

Tartuffe je torej drama, ki temelji na psihološki študiji določenih značajev in poglobljeni družbeni kritiki. Potek zgodbe in izbira besed oz. retoričnih postopkov sta zato zgoščena in natančno zasnovana; gre za tragikomedijo, za komedijo, v kateri se

⁴ O Levstikovem otroštvu in mladosti najboljše piše Šepetavc (2000: 26–45).

pojavi tudi tragičnost. Elementov, ki bi bili zgolj okraski, ni veliko, zato mora ustrezen prevod skrbno slediti Molièrovi misli in izvorni vsebini komedije. V tesnem okviru zahtevnega klasičnega aleksandrinca – najbolj razširjenega verza v francoski dramatik 17. stoletja – postane ta vsebina še težje prevedljiva. Vladimir Levstik se je torej odločil za besedilo, ki je za prevajalca težavno. V študiji o aleksandrinu je Boris A. Novak (1995: 159–168) na podlagi dotedanje prevodoslovne prakse opredelil tri pristope k prevajanju francoskega aleksandrinca v slovenski jezik: uporabo t. i. »pisaniškega aleksandrinca« ali jambskega aleksandrinca, nadomeščanje aleksandrinca z jambskim enajstercem in uporabo trohejskega aleksandrinca. Levstik je izbral četrto pot: blankverz oz. neriman jambski deset- in enajstzložni verz.

Oglejmo si Orgonov samogovor iz prvega dejanja (4. prizor):

a. Francoski izvornik

Ha! si vous aviez vu comme j'en fis rencontre,
 Vous auriez pris pour lui l'amitié que je montre.
 Chaque jour à l'église il venoit, d'un air doux,
 Tout vis-à-vis de moi se mettre à deux genoux.
 Il attiroit les yeux de l'assemblée entière
 Par l'ardeur dont au Ciel il poussoit sa prière;
 Il faisoit des soupirs, de grands élancements,
 Et baisoit humblement la terre à tous moments;
 Et lorsque je sortois, il me devançoit vite,
 Pour m'aller à la porte offrir de l'eau bénite.
 Instruit par son garçon, qui dans tout l'imitoit,
 Et de son indigence, et de ce qu'il étoit,
 Je lui faisois des dons; mais avec modestie
 Il me vouloit toujours en rendre une partie.
 « C'est trop, me disoit-il, c'est trop de la moitié;
 Je ne mérite pas de vous faire pitié » ;
 Et quand je refusois de le vouloir reprendre,
 Aux pauvres, à mes yeux, il alloit le répandre.
 (Molière 2010, II 111)

b. Levstikov prevod

Ah, ko bi vedel ti, kako sem našel	x o o x o x o x o x o	11
tega moža, omilil bi se ti	o x o x o x o o o x	10
enako, kot jaz ljubim ga sedaj.	o x o o x x o o o x	10
Z obličjem krotkim je prihajal v cerkev	o x o x o o o x o x o	11
vsak dan, pokleknil meni je naproti,	x x o x o x o o o x o	11
in nase vlekel je pozornost vseh	o x o x o o o x o x	10
z gorečnostjo, s katero je molitve	o x o o o x o o o x o	11
pošiljal k nebu. Zdihoval je često,	o x o x o o o x o x o	11
poljuboval je tla vsak hip, in kadar	o o o x o x x x o x o	11
odhajal sem, brž me je prehitel,	o x o o x o o o o x	10
da v vodi blagoslovljeni omoči	o x o o o x o o o x o	11
rokó si in mi da jo v dotikljáj,	o x o o o x o o o x	10
da se pokrižam. Sluga mi njegov,	o o o x o x o o o x	10
ki ga posnemal v sleherni je reči,	o o o x o x o o o x o	11

povedal je, da revež je gospod,	o x o o o x o o o x	10
in da kaj je. A ko sem mu ponujal	o o x o o o o o o x o	11
darov, najraje bi bil vsakikrat	o x o x o o o o o x	10
mi vrnil polovico, češ: Preveč je,	o x o o o x o x o x o	11
in vreden nisem, da se smilim vam.	o x o x o o o x o x	10
In, ko nazaj si nisem hotel vzeti,	o o o x o x o x o x o	11
pred mojimi očmi je dal ubožcem.	o x o o o x o x o x o	11

(Molière – Levstik: Orgon, 1. dejanje, 4. prizor)

Zaradi nenavadnega besednega reda besedilo ponekod deluje nenaravno. Številni enjambementi, pri katerih je govor ostro prekinjen s prehodom v nov verz (gl. v. 1–2, 2–3, 9–10, 11–12, 16–17), silijo k izgovarjanju več verzov brez prekinitve, pri čemer se izgublja občutek verzne oblike. Poleg tega je slovenski prevod samogovora za celih sedem verzov daljši od izvirnika.

c. Župančičev prevod

V Župančičevem prevodu se Orgonov samogovor glasi povsem drugače:

O, da veste, kako sem ga spoznal,	x o o x o x o o o x	10	A
bi vtisnili kot jaz si ga v srce.	o x o o o x o o o x	10	B
Vsak dan prišel je v cerkev v dve gubé	x x o x o x o x o x	10	B
in blizu mene na kolena pal.	o x o x o o o x o x	10	A
Oči so vse ozirale se vanj,	o x o x o x o o o x	10	C
tako je bil ves zatopljen v molitev,	o x o x x o o x o x o	11	D
goreče vzdihal kot iz svetih sanj,	o x o x o o o x o x	10	C
cerkvena tla poljubljati je hitel:	o x o x o x o o o x o	11	D
ko sem odhajal, se je brž potrudil,	o o o x o o o x o x o	11	E
vode mi blagoslovljene ponudil.	o x o o o x o o o x o	11	E
Strežaj njegov, prav kakor on goreč,	o x o x x x o x o x	10	F
pove mi, kakšna beda ga preganja;	o x o x o x o o o x o	11	G
večkrat ga obdarim, a on odklanja,	x o o o o x o x o x o	11	G
češ da je to zanj več kot pol preveč.	x o o x x x o x o x	10	F
»Preveč.« mi je dejal, »mi silite;	o x o o o x o x o o	10	H
nevreden sem, da se me usmilite.«	o x o o o o o o o x o	11	H
In ko sem dar nazaj se vzeti branil,	o o o x o x o x o x o	11	I
razdal ga revežem je pred menoj.	o x o x o o o o o x	10	J

(Molière – Župančič 1934: 17–18)

Tu lahko opazimo nekoliko drugačno prevajalsko pot, saj so verzi – enako kot pri Levstiku – jambi (enajstzložni pri ženski rimi, desetzložni pri moški), a se odlikujejo po bogatih in raznolikih rimah. Gre torej za eno izmed poti, ki jih opisuje Boris A. Novak (1995: 159–168). Enjambementov ni, tako da se lahko vsak verz bere samostojno. V oblikovnem pogledu je prevod torej zelo podoben francoskemu izvorniku. Le zaporedje rim se razlikuje: Župančič se je odločil za kombinacijo oklepajočih, prestopnih in zaporednih rim, pri čemer si je prizadeval, da se sklopi rim ujemajo z vsebinskimi enotami.

2.2 Med dramsko učinkovitostjo in zvestobo izvirniku

Razvlečenost prevoda v primerjavi z izvirnikom je največja pomanjkljivost Levstikovega prevoda. Vse kaže, da izvira predvsem iz Levstikove težnje k (pretirani?) vsebinski oz. semantični zvestobi izvirniku. Vidi se, da je bilo mlademu prevajalcu škoda vsake ideje, četudi bi jo lahko ohranil, če bi se malo oddaljil od francoskega besedila in jo preformuliral v bolj strnjeni obliki.

V naslednjem primeru je Elvirina replika v prevodu celo enkrat daljša od izvirne:

Il est vrai. Mais parlons un peu de notre affaire.
On tient que mon mari veut dégager sa foi,
Et vous donner sa fille: Est-il vrai ? dites-moi.
(Molière 2010, II: 146)

Resnica je. A govoriva zdaj
nekoliko o najini zadevi.
Povedati vedó, da moj soprog
osvoboditi hoče se obljudi
in dati hčer vam za ženo. Povejte,
je li resnica to, je le izmislek?
(Molière – Levstik: Elvira, 3. dejanje, 3. prizor)

V teh francoskih aleksandrincih so elementi, ki nosijo pomen, in drugi, ki niso semantično pomembni, saj ponekod zagotovijo samo skladnost verza s klasičnim aleksandrincem. Tako bi se replika lahko skrajšala, kot sledi: »Il est vrai. Mais parlons. On tient que mon mari veut se dédire et vous donner sa fille. Est-ce vrai?« (25 zlogov namesto 36). Prav po tem principu ekonomičnosti se pri prevajanju omenjenih verzov ravna Župančič:

Da, da, le k stvari treba bo preiti.
Moj mož baje besedo snesti hoče
in dati hčerko vam. Je res mogoče?
(Molière – Župančič 1934: 46)

Včasih se v Župančičevem prevodu zaradi upoštevanja zahtevne oblike in težnje k ekonomičnosti izgubi kakšna pomembna misel, ki jo je Levstik ohranil, četudi v predolgem prevodu:

La déclaration est tout à fait galante;
Mais elle est, à vrai dire, un peu bien surprenante.
Vous deviez, ce me semble, armer mieux votre sein,
Et raisonner un peu sur un pareil dessein.
(Molière 2010, II: 146)

Izpoved vaša je zares galantna,
a preseneča me nekoliko.
Oborožiti morali bi bolje
pokorno dušo si in misliti,
prej ko se vdaste takšnemu naklepu.
(Molière – Levstik: Elvira, 3. dejanje, 3. prizor)

Saj ta izjava je docela lična;
 a malo me je presenetila;
predaleč, mislim, vam raznetila
duha je ta namera neobičajna.
 (Molière – Župančič 1934: 47–48)

V Župančičevem prevodu ni omenjeno, da bi si moral Tartuffe v skladu s krščansko moralno doktrino, za katero se sicer zavzema, veliko bolj prizadevati, da bi zatrl ljubezen do prepovedane, poročene ženske.

Na drugih mestih je bil Levstik v obliki, ki si jo je izbral, doslednejši kakor Župančič v svoji:

Oui, mon cher fils, parlez; traitez-moi de perfide,
 D'infâme, de perdu, de voleur, d'homicide;
 Accablez-moi de noms encore plus détestés :
 Je n'y contredis point, je les ai mérités,
 Et j'en veux à genoux souffrir l'ignominie,
 Comme une honte due au crimes de ma vie.
 (Molière 2010, II: 152)

Da, govorite, dragi sin, recite,	x o o x o x o x o x o	11
da lopov sem, brezčastnež, tat, morilec!	o x o x o x o x o x o	11
Obsujte me z najgršimi imeni:	o x o o o x o o o x o	11
ne branim se, saj vse to sem zaslužil	o x o o o x o o o x o	11
in na kolenih bom trpel sramoto,	o o o x o x o x o x o	11
ki gre z zlodejstvom mojega življenja.	o x o x o x o o o x o	11

(Molière – Levstik: Tartuffe, 3. dejanje, 6. prizor)

Da, dragi sinko, vi kar nadaljujte,	x x o x o x o o o x o	11
kako zavržen kradem in morim;	o x o x o x o o o x	10
še s hujšimi pridevniki me opsujte;	o x o o o x o o o x o	11
prav vse zaslužim in na vse molčim.	o x o x o x o o o x	10
Sramotno glejte tukaj me na tleh.	o x o x o o x o o x	10
V pokoro za zločin in vse grehe.	o x o o o x o o x o	10

(Molière – Župančič 1934: 52)

Levstikovi blankverzi se odlikujejo z zelo rednim jambskim ritmom. Prevod teče gladko in ostaja blizu izvorniku, ne da bi bil daljši od njega. Župančičev prevod tega odlomka pa vsebuje več ritmičnih odstopanj (med drugimi celo osamljen dvanajsterec). Poleg tega se po nepotrebnem oddaljuje od izvornika z uporabo pridevnika (*zavržen*) in glagolov (*kradem in morim*), kjer Molière uporablja samostalnike oz. pridevnike v samostalniški rabi (*perfide, infâme, perdu, voleur, homicide*) in govori o imenih (*noms*).

Kljub temu se Levstikov prevod *Tartuffa* kot celota – z razvlečenimi, težko izgovorljivimi replikami – ne more kosati z Župančičevim. Glede slednjega lahko pri-trdimo Franu Šturmu, ki je po izidu prevoda v daljši recenziji zapisal: »Tartuffe pomeni višek prevodne umetnosti. [...] Prevod je umetnina, ki v ničemer ne zaostaja za originalom, pa tudi ne za Župančičevimi izvornimi pesnitvami ... Vsako misel,

vsako ostrino originala najdete tudi v prevodu, toda v dognani, resnično slovenski obliki, ki učinkuje neposredno, kakor da je zrasla na domači grudi [...]» (Šturm 1935: 157). Slovenski francist navaja številne primere učinkovitih in estetsko dovršenih prevajalskih poslovenitev Molièrovih verzov. Po osemdesetih letih je ta prevod še vedno primeren za uprizoritev, čeprav sta kasneje nastala dva sodobnejša prevoda Molièrove komedije.

Čeprav zgodnji Levstikov prevod *Tartuffa* ni najbolj umetniško dodelana poslovenitev francoske komedije in nikakor ne more biti merilo za ocenjevanje celotnega Levstikovega prevajalskega opusa,⁵ ostaja ta pozabljeni rokopis zanimiv dokument o prevajalčevi poti od popolnega razumevanja tujega besedila do njegove prepesnitve v maternem jeziku. Poleg tega priča o zapletenosti vprašanj, ki jih morajo slovenski prevajalci rešiti, kadar prevajajo francoske klasicistične drame oz. francosko književnost nasploh.

Literatura

- CHARLE, Christophe, 2016: *Molière in German dramatic life (19th century)*. www.academia.edu/20321979/Moli%C3%A8re_in_German_dramatic_life_19th_century_ (datum dostopa: 6. 5. 2017).
- DENIS, Nicola, 2002: *Tartuffe in Deutschland: Molières Komödie in Übersetzungen, in der Wissenschaft und auf der Bühne vom 17. bis zum 20. Jahrhundert*. Münster, Hamburg, London: LIT Verlag.
- GACOIN-MARKS, Florence, 2017: *Do Pariza in nazaj: Vladimir Levstik in francoska književnost*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofska fakulteta.
- MOLIÈRE, Jean-Baptiste Poquelin: *Tartufe*. Prevedel Vladimir Levstik [= Molière – Levstik]. Rokopis, shranjen v knjižnici Slovenskega gledališkega inštituta, signatura 779.
- MOLIÈRE, Jean-Baptiste Poquelin, 1934: *Tartuffe*. Prevedel Oton Župančič [= Molière – Župančič 1934]. Ljubljana: Hram.
- MOLIÈRE, Jean-Baptiste Poquelin, 2007: *Tartuffe ali Prevarant*. Prevedel Aleš Berger. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- MOLIÈRE, Jean-Baptiste Poquelin, 2010: *Le Tartuffe ou L'Imposteur. Œuvres complètes*, 2. knjiga. Paris: Gallimard (Bibliothèque de la Pléiade).
- MOLIÈRE, Jean-Baptiste Poquelin, 2015: *Tartuffe ali slepar*. Prevedel Primož Vitez. *Gledališki list SNG Nova Gorica* 60/6. Nova Gorica: SNG Nova Gorica.
- NOVAK, Boris A., 1995: *Oblika, ljubezen jezika*. Maribor: Obzorja.
- ŠEPETAVC, Anton, 2000: *Pisatelj Vladimir Levstik v prvem desetletju 20. stoletja*. Magistrska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- ŠTURM, Fran, 1935: Honoré de Balzac, Oče Goriot – Molière, Tartuffe. *Ljubljanski zvon* 55. 157–161.

⁵ Po analizi nekaj tisoč strani obsežnega prevajalskega opusa Vladimirja Levstika, pri kateri smo obravnavali vse poglobitvene prevode iz francoske književnosti, smo prišli do sklepa, da je prevajalec že nekaj let po začetku samostojnega učenja francoskega jezika izvirna književna dela v tem jeziku izredno dobro razumel in jih tudi semantično ustrezno prevajal. Vendar je od začetka razvidno, da je bil bolj nadarjen za prevajanje proze kot pa klasične poezije oz. dramatike v verzih. Očitno se je tega sam zavedal, saj je v zrelejšem obdobju prevajal izključno prozna dela. Z nekaterimi izmed njegovih prevajalskih rešitev si lahko pomagajo tudi mlajši prevajalci francoske književnosti, saj zadevajo stalnice pri prevajanju francoske književnosti v slovenski jezik.